Sygn. akt II CSKP 153/22

POSTANOWIENIE

Dnia 1 grudnia 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mariusz Łodko (przewodniczący)
SSN Leszek Bosek (sprawozdawca)
SSN Grzegorz Żmij

w sprawie z wniosku S. D.
z udziałem M. D. i D. G.
o zmianę postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 1 grudnia 2022 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawcy
od postanowienia Sądu Okręgowego w Katowicach
z dnia 7 czerwca 2019 r., sygn. akt IV Ca 888/18,

uchyla zaskarżone postanowienie w części, tj. w pkt 2 i 4 oraz przekazuje sprawę Sądowi Okręgowemu w Katowicach do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

S. D. wystąpił z wnioskiem do Sądu Rejonowego w Jaworznie o zmianę postanowienia z 18 sierpnia 2016 r. o stwierdzeniu nabycia spadku. Wniósł o stwierdzenie, że spadek po zmarłej G. D. nabył w całości jej mąż S. D..

Postanowieniem z 8 marca 2018 r. Sąd Rejonowy w Jaworznie zmienił postanowienie z 18 sierpnia 2016 r. i stwierdził, że spadek po G. D. zmarłej w dniu […] 2015 r. nabył w całości na podstawie testamentu notarialnego z 17 kwietnia

2012 r., sporządzonego przed notariuszem J. G. w jej kancelarii w J. rep. A nr […], a otwartego przed Sądem Rejonowym w Jaworznie w dniu 14 listopada 2017 r. – mąż S. D. (pkt 1) i rozstrzygnął o kosztach postępowania (pkt 2).

Postanowieniem z 20 czerwca 2018 r. Sąd Rejonowy w Jaworznie odrzucił apelację M. D. i D. G. jako spóźnioną. Postanowieniem z 8 października 2018 r. Sąd Rejonowy w Jaworznie uchylił to postanowienie (art. 359 § 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

Postanowieniem z 7 czerwca 2019 r. Sąd Okręgowy w Katowicach, po rozpoznaniu zażalenia uczestników i apelacji, umorzył postępowanie zażaleniowe (pkt 1); zmienił zaskarżone postanowienie z 8 marca 2018 r.: a) w punkcie 1 w ten sposób, że wniosek oddalił, b) w punkcie 2 w ten sposób, że zasądził od wnioskodawcy na rzecz uczestniczki M. D. kwotę 137 zł tytułem kosztów postępowania (pkt 2); oddalił apelację w pozostałym zakresie (pkt 3) oraz rozstrzygnął o kosztach postępowania odwoławczego (pkt 4).

Sąd Okręgowy podzielił ustalenia faktyczne Sądu Rejonowego, że zgodnie z postanowieniem z 18 sierpnia 2016 r., spadek po G. D. na podstawie ustawy nabyli: mąż S. D. i córka M. D. po 1/2 części każde z nich. Na rozprawie w dniu 18 sierpnia 2016 r. zapewnienie spadkowe złożyła M. D., że spadkodawczyni nie sporządziła żadnego testamentu. Na rozprawę nie stawił się natomiast S. D.. W dniu 17 sierpnia 2016 r. do Sądu Rejonowego wpłynęło pismo S. D., w którym wyjaśnił, że nie może stawić się na termin z uwagi na badania neurologiczne związane z pobiciem go i pobytem w szpitalu. Wniósł jednocześnie o wyznaczenie innego terminu rozprawy i załączył do pisma kopię testamentu notarialnego G. D. oraz kartę informacyjną leczenia szpitalnego. Pismo to nie zostało przedłożone sędziemu referentowi przed rozprawą.

S. D. po pobiciu przebywał w szpitalu w okresie od 30 lipca do 11 sierpnia 2016 r. Lekarz poinformował S. D., iż powinien prowadzić oszczędny tryb życia. S. D. po pobiciu w dalszym ciągu miał objawy neurochirurgiczne w postaci łzawienia oczu i niedowidzenia.

M. D. wiedziała o pobiciu ojca, jednak nie podniosła tej kwestii na rozprawie.

Ponadto, Sąd Rejonowy ustalił, że 17 kwietnia 2012 r. G. D. sporządziła testament notarialny, w którym do spadku powołała swojego męża S. D..

Sąd Okręgowy uznał, że art. 679 § 1 k.p.c. nie uzasadnia zmiany postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku. Zdaniem Sądu Okręgowego wnioskodawca mógł powołać w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku inną podstawę dziedziczenia w postaci testamentu notarialnego swej zmarłej żony.

Od postanowienia Sądu Okręgowego w Katowicach skargę kasacyjną wywiódł wnioskodawca, zaskarżając je w części, tj. w punktach 2 oraz 4. Zarzucił zaskarżonemu postanowieniu naruszenie przepisów prawa procesowego, które miało istotny wpływ na wynik sprawy, tj. art. 679 § 1 zd. 2 k.p.c. przez jego błędną wykładnię i zastosowanie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna ma uzasadnione podstawy.

Zgodnie z art. 679 § 1 k.p.c., dowód, że osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku nie jest spadkobiercą lub że jej udział w spadku jest inny niż stwierdzony, może być przeprowadzony tylko w postępowaniu o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku, z zastosowaniem przepisów rozdziału o postępowaniu w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku. Ten, kto był uczestnikiem postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, może żądać zmiany postanowienia stwierdzającego nabycie spadku tylko wówczas, gdy żądanie opiera na podstawie, której nie mógł powołać w tym postępowaniu, a wniosek o zmianę składa przed upływem roku od dnia, w którym uzyskał tę możność.

Z przytoczonej regulacji wynika, że celem postępowania prowadzonego na podstawie art. 679 k.p.c. jest wykazanie, że ten, kto uzyskał stwierdzenie nabycia spadku, spadkobiercą nie jest albo też jego udział w spadku jest inny niż stwierdzony. Dla osiągnięcia tego celu wnioskodawca może powoływać stosowne fakty i dowody. Jednakże osoba, która była uczestnikiem prawomocnie zakończonego postępowania o stwierdzenie nabycia spadku może powoływać się jedynie na okoliczności faktyczne i środki dowodowe, których nie mogła powołać w tym postępowaniu (*nova reperta* i *nova producta*). Natomiast osoba, która nie była uczestnikiem prawomocnie zakończonego postępowania

o stwierdzenie nabycia spadku, temu ograniczeniu nie podlega, stąd też może powoływać wszelkie okoliczności faktyczne i środki dowodowe (zob. uchwały SN: z 10 lipca 2012 r., III CZP 81/11, wpisana do księgi zasad prawnych; z 2 kwietnia 1994 r., III CZP 40/94, i z 27 kwietnia 1983 r., III CZP 15/82, a także postanowienia SN: z 15 grudnia 2017 r., III CSK 308/17; z 29 kwietnia 2016 r., I CSK 298/15; z 15 stycznia 2016 r., I CSK 1079/14, i z 23 listopada 2011 r., IV CSK 141/11).

W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku rola sądu jest determinowana ustawowym obowiązkiem działania *ex officio* – co znajduje wyraz w art. 670 § 1 i art. 677 k.p.c. Zgodnie z art. 670 § 1 *in principio* k.p.c. sąd spadku bada z urzędu, kto jest spadkobiercą. W tym przypadku obowiązek działania z urzędu oznacza, że sąd spadku nie może poprzestać na tym, co zostanie mu zaoferowane przez uczestników postępowania, ale powinien dokonać oceny, czy stwarza to wystarczającą podstawę do prawidłowego stwierdzenia, kto nabył spadek. Jednocześnie, aby zadośćuczynić obowiązkowi wynikającemu z art. 677 k.p.c., sąd spadku powinien ustalić pełny krąg spadkobierców ustawowych, ewentualne istnienie testamentu i jego ważność, sprawdzić czy nie zachodzą negatywne przesłanki dziedziczenia (zob. uchwała SN z 24 października 2001 r., III CZP 64/01).

W uchwale z 10 lipca 2012 r., III CZP 81/11, Sąd Najwyższy wyjaśnił, że art. 523 zdanie drugie k.p.c. znajduje zastosowanie tylko wtedy, gdy nie znajdzie zastosowania art. 679 k.p.c. W trybie art. 523 zdanie drugie k.p.c. wnioskodawca ubiegający się o zmianę postanowienia negatywnego obowiązany jest wykazać zmianę okoliczności sprawy, przewidziane bowiem w art. 523 k.p.c. odstępstwo od zasady związania sądu orzeczeniem co do istoty sprawy, jest dopuszczalne jedynie w granicach i na podstawie zmiany okoliczności (zob. postanowienia SN: z 3 listopada 2022 r., II CSKP 1306/22; z 15 września 2011 r., II CSK 718/10; z 4 lutego 1999 r., II CKN 172/98, i z 21 marca 1973 r., III CRN 429/72). Sąd, który stwierdzi zmianę okoliczności sprawy, powinien przy tym rozstrzygnąć, czy dokonane ustalenia uzasadniają ingerencję w stabilność prawomocnego orzeczenia (zob. postanowienia SN: z 3 listopada 2022 r., II CSKP 1306/22, i z 16 grudnia 2015 r., IV CZ 60/15).

Artykuł 679 k.p.c. nie ustanawia tak rygorystycznych przesłanek jak art. 523 zdanie drugie k.p.c. Upoważnia do zmiany prawomocnego postanowienia również w przypadku wykazania braku możliwości powołania podstawy żądania (faktów) w pierwotnym postępowaniu. Niemożliwość powołania podstawy żądania zachodzi wówczas, gdy istniała obiektywna przeszkoda uniemożliwiająca wnioskodawcy powołanie podstawy żądania w pierwotnym postępowaniu (zob. postanowienia SN z: 15 stycznia 2016 r., I CSK 1079/14; 13 grudnia 2012 r., IV CSK 183/12).

Odnosząc powyższe do realiów ocenianej skargi kasacyjnej, należy stwierdzić, Sąd drugiej instancji błędnie wyłożył i zastosował art. 679 § 1 zdanie drugie k.p.c.

Po pierwsze, postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po żonie skarżącego G. D., wydane przez Sąd Rejonowy 18 sierpnia 2016 r., obiektywnie błędnie określało krąg jej spadkobierców, a nadto nieprawidłowo wskazywało podstawę dziedziczenia – pomijało okoliczność, że spadkodawczyni sporządziła testament, w którym skarżący został powołany do spadku. To postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku nie odpowiada zatem rzeczywistemu układowi stosunków, które sąd spadku był zobowiązany zbadać z urzędu.

Po drugie, prawdą jest, że skarżący był uczestnikiem postępowania w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku po swojej żonie G. D.. Został on jednak pozbawiony możliwości wykazania swojego tytułu do spadku wskutek błędów Sądu Rejonowego, w tym wprowadzenia w błąd przez Sąd Rejonowy co do trybu zmiany nieprawidłowego postanowienia z 18 sierpnia 2016 r. Błąd Sądu Rejonowego skutkował uprawomocnieniem się tego postanowienia i stał się pułapką dla wnioskodawcy. Władza publiczna w demokratycznym państwie prawnym nie może akceptować ani tym bardziej tworzyć pułapek na obywateli (zob. np. wyrok TK z 1 września 2006 r., SK 14/05).

Po trzecie, uszło uwadze Sądu drugiej instancji, iż beneficjentka wadliwego rozstrzygnięcia, wiedząc o pobiciu i hospitalizacji swojego ojca, nie zwróciła Sądowi Rejonowemu uwagi na przyczynę jego usprawiedliwionej nieobecności.

Po czwarte, nie budzi wątpliwości zachowanie przez wnioskodawcę terminu ustalonego w art. 679 k.p.c.

Jakkolwiek więc celem prekluzji materiału faktycznego i dowodowego określonej w art. 679 k.p.c. jest ochrona prawomocności postanowień spadkowych, to ochrona ta nie jest celem samym sobie i nie może prowadzić do oczywistego – w realiach niniejszej sprawy – naruszenia porządku dziedziczenia, gwarantowanego normą konstytucyjną (art. 21 ust. 1 Konstytucji RP).

Kierując się zasadami zaufania do prawa i państwa oraz rzetelnego kształtowania procedury sądowej, jako istotnego wymogu prawa do sądu, art. 679 k.p.c. interpretować należy w ten sposób, że powołanie podstawy dziedziczenia powinno być możliwe, jeżeli wnioskodawca nie mógł ich powołać w postępowaniu, w którym uczestniczył, biorąc pod uwagę miary obiektywne, ale odnoszące się do osoby wnioskodawcy.

Sąd Najwyższy jest oczywiście świadomy, iż w uzasadnieniu postanowienia Sądu Najwyższego z 15 stycznia 2016 r., I CSK 1079/14 odnotowano, że nawet potencjalne błędy sądu nie uzasadniają zmiany postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku w trybie art. 679 k.p.c. Przyczyną oddalenia skargi kasacyjnej w sprawie I CSK 1079/14 był jednak bezsporny fakt niedotrzymania przez wnioskodawczynie terminu wskazanego w art. 679 § 1 zdanie pierwsze k.p.c. W uzasadnieniu tego postanowienia Sąd Najwyższy wyraźnie też podkreślił, że zmiana orzeczenia w trybie art. 679 może okazać się konieczna, jeżeli wykazane zostałoby istnienie przeszkody uniemożliwiającej wnioskodawcy powołanie podstawy żądania.

Z powyższych przyczyn, na podstawie art. 398^{15} oraz 108 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.

[as]